

kronológiák

	<u>Társadalom</u>	<u>Állam</u>	<u>Jogfejlődés</u>
? - kb. Kr.e. IV. sz. eleje	Quiritár civilizáció patriarchális rabszolgaság	Archaikus állam, köztársaság kialakulása	Archaikus jog
Kr.e. IV. sz. második fele – I. sz. vége	Nagyüzemi rabszolgaság	Köztársaság	Preklasszikus jog
Kr.u. I. sz. - Kru. III. sz.		Principátus	Klasszikus jog
Kr.u IV. sz. eleje -	Átmenet a feudalizmusba	Dominátus	Posztklasszikus jog

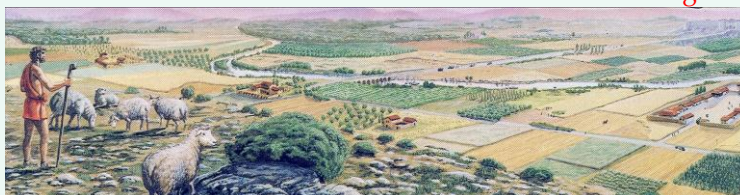
a „köztársaság” periodizációja

- 367-ig átmenet az egyeduralkodó formájából a köztársasági formába
- 367-287 a *patriciusok* és *plebeiusok* közötti maradék különbségek felszámolásának korszaka
- 287-146 a köztársasági intézményrendszer fénykora
- 146-27 a köztársaság válsága

fokozatos átmenet (*civitas Quiritaria* → *respublica Romana*)

- az etruszk uralom hanyatlása (VI-V. sz.- fordulóján)
- jelentős gazdasági visszaesés
- önvédelmi harcok (*foedus Cassianum*)
- társadalmi változások (a *cliensek* problémája)
- oligarchikus típusú kormányzat
- a *Senatus* az állam feje (oligarchikus kormány)
auctoritas patrum
interregnum
- végrehajtó hatalom = megbízható emberek
Magistratusok felhatalmazása
(kialakulásuk bizonytalan, de első feladatuk a **hadsereg vezetése**)

népgyűlések az első időkben

- *comitia curiata*
fegyverfogó katonák gyűlése,
jóváhagyó hatalommal
- *comitia centuriata*
(hadsereg-gyűlésből alakul át
népgyűléssé)
- *concilium plebis*
a nem *patricius* tömegek külön
gyűlése

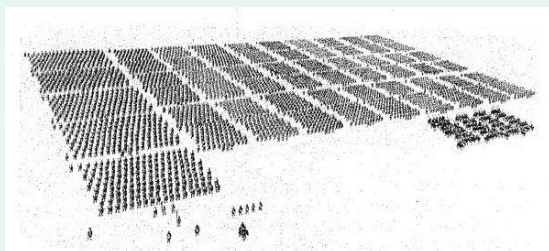
comitium centuriatum

A *centuriák*ba szervezett **hadsereg gyűléséből** lassan alakult át szoros értelemben vett **népgyűléssé**, vagyis a teljes fegyverre fogható férfilakosság (*populus Romanus Quiritium*) katonai századok alapján szervezett, **választói és törvényhozói feladatokat** ellátó gyűlésévé.

- **választói** feladatot látott el, amikor a *Senatus* jelölése alapján megválaszthatta a tisztviselőket (*magistratus*);
- **törvényhozói** feladata korlátozott volt, mert nem minden „törvény” tekintetében hallgatták meg véleményét.

Osztály (<i>classis</i>)	Vagyon (<i>census</i>)	Katonai egység
I	100.000 <i>as</i>	18 <i>centuria</i> lovasság 80 <i>centuria</i> nehézfegyverzetű gyalogság
II	75.000 <i>as</i>	20 <i>centuria</i> nehézfegyverzetű gyalogság
III	50.000 <i>as</i>	20 <i>centuria</i> nehézfegyverzetű gyalogság
IV	25.000 <i>as</i>	20 <i>centuria</i> könnyű (kisegítő) gyalogság
V	12.500 <i>as</i>	30 <i>centuria</i> parittyás és íjász
<i>Proletarii</i>	vagyontalanok	5 <i>centuria</i> vegyes, utász gyalogság
	Összesen	193 <i>centuria</i>

concilium plebis

Kezdetben szintén „**alkotmányon**” **kívüli** gyűlési forma volt a nem patriciusi tömegek gyűlése, a **concilia plebis tributa**, amelyeket *tribusonként*, tehát a területi (kerületi) beosztás alapján (Kr. e. 471 után - *lex Publilia Voleronis*) hívtak össze a városfalon kívüli Aventinus hegyen.

Feladata:

- a **plebs** tisztviselőinek választása (*tribunus plebis*, *aedilis plebis*),
- és **határozatok** (*plebiscitumok*) **elfogadása** a néptribunusok javaslatai alapján.

(Ezen döntéseket aztán a *patriciusok* tudomására kellett hozniuk.

A *Senatus* – döntött a határozatok érvényességéről: vagy elfogadták ezeket vagy sem.

Megerősítő döntés esetén a *plebs* határozatai a IV. század közepe tájától [*lex Publilia Philonis de plebiscitis* – Kr.e. 339.] – törvényekké váltak.)

a plebs

Nagyon sokféle elmélet született a **plebs**nek nevezett réteg keletkezéséről

a legvalószínűbb elmélet szerint

- a **plebs** tagjai eredetileg nem voltak polgárok, hanem **cliensek**, elsősorban **clientes regis** (királyi cliensek)
 - személyükben szabad, de polgárjoggal (*ius Quiritium*) nem rendelkező **betelepültek** voltak
 - nem volt magántulajdonuk (*heredium*) (nem volt *ius commercii*-jük)
 - nem házasodhattak rómaival (nincs *ius connubii*-jük)
 - nem szolgálhattak a hadseregben sem;
 - egzisztenciálisan függtek *patronusuktól*, ill. a királytól.
- a királykor végén azonban **extra classem** besorolást nyertek a hadseregbe = ez volt közjogi egyenjogúsításuk első lépése

a plebs (2)

A **királyok elűzésével** (VI. század vége) a királyi cliensek bizonytalan helyzetbe kerültek:

- elvesztették védőjüket és létbiztonságukat,
- potenciális veszélyt jelentettek a *patriciusok* új államára

Kompromisszumok születtek ezen veszély semlegesítésére:

1. Megkapták a *ius commercii*-t, jogot a római tulajdonhoz (*ius commercii* - de földet nem kaptak!!)
2. Kr.e. 494 - *secessio ad montem sacrum* - közjogi engedményekben részesültek
 - *tribunus plebis* (jogosítványai lassan, szokásjogként alakultak ki)
 - ígéret a megélhetés biztosítására (föld, közmunka, gabonaellátás)
3. A magánjogi jogbiztonságuk megteremtése is megtörtént: a Kr.e. 451-450 - a **tizenkéttáblás törvények révén**

tribunus plebis

fokozatosan kialakuló intézmény
(494-471)

jellemzői:

- *sacrosanctitas*
- *ius intercessionis*
- *ius coertitionis*
- *ius agendi cum plebe*

↓
concilium plebis — *plebiscitum*

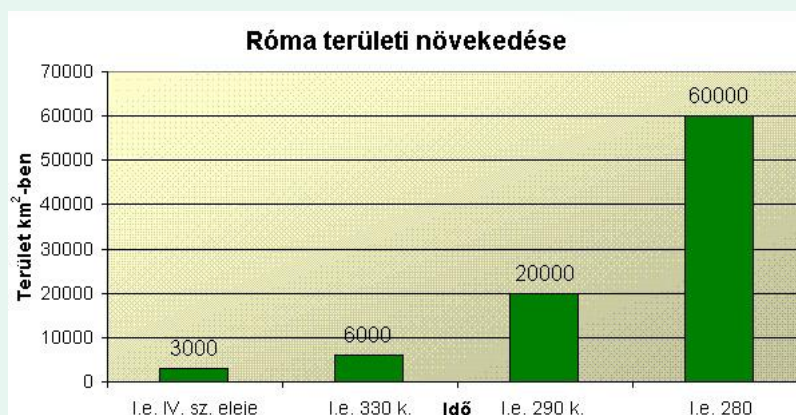
A plebs egyenjogúsításának további lépései

- 451-450. XII táblás törvények
- 449. *Leges Valeriae Horatiae*
 - *de tribunicia potestate*
 - *de provocatione*
- 445. *Lex Canuleia* (*lex de conubio patrum et plebis*)
- 367-366. *Leges Liciniae Sextiae*
 - *de consule plebeo*
 - *de praetore*
- 339. *Leges Publiliae Philonis*
 - *de censore plebeo*
 - *de plebiscitis*
 - *de patrum auctoritate*
- 312. *plebiscitum Ovinium*
- 300. *lex Ogulnia*
- 287. *lex Hortensia*

a köztársaság fénykori „alkotmánya”

- Az államszervezet fejlődésére a három hatalmi szervcsoport, a *Senatus*, a *comitiumok* és a *magistratusok* viszonylagos hatalmi egyensúlya volt jellemző, melyből tekintélyénél fogva a *patres* testülete emelkedett ki;
- A városállam igényeinek megfelelően a *magistraturákban* jól tagolt végrehajtó hatalom egy szokásjogilag kialakult garanciarendszer keretei közé fogva működött, amelyet közvetve a népgyűlések és közvetlenül a *Senatus* ellenőriztek;
- A *comitiák* kialakuló szerepköre korlátozott mértékben ugyan, de biztosította a hódító háborúk terheit és előnyeit viselő fegyverfogó lakosság beleszólását az állami ügyekbe: minden római polgár hallathatta szavát azon ügyekben, amelyek érintették;
- Az állam sorsának legfontosabb kérdéseiben – igaz a hatalmát korlátozó szabályokat az idők folyamán egyre inkább elfogadva – a *Senatus* akarata valósult meg;
- A hódító politika húzó és összetartó ereje mintegy két évszázadon át egy igen hatékonyan funkcionáló és a vészhelyzeteket is uralni tudó szervezetrendszer megteremtését tette lehetővé.

120 év alatt (Kr.e. 400-280) húszszoros növekedés

Területi terjeszkedés

Kr.e.380

Kr.e.279

Kr.e.212

Kr.e.86

a köztársaság „alkotmánya” *Senatus*

A *plebs* egyenjogúsítása utáni században, az újonnan létrejövő uralkodó osztály, a *nobilitas* hatalmi eszköze lett.

A *Senatus* hatalmi eszközei:

- az *auctoritas* megadása, a törvényhozás menetében
(*magistratus* → *comitia* → *Senatus*)
- a *consilium magistratus*, vagyis a *magistratusok* számára való tanácsadás - *senatusconsultum*
- az *interregnum* (egyre inkább kiment a gyakorlatból)

Senatus (2)

A *Senatus* hatásköre nagyon tág volt, beleszólhatott az állam összes ügyeibe:

A. A belpolitikai és belső igazgatási kérdésekben

- a későbbi provinciák élére *magistratus* nevezett ki, akiket *imperium*mal ruházott fel;
- a szövetségesek és alávetettek lázadása esetén büntető jellegű határozatokat hozhatott;
- az árulókat elítélhette.

B. A külpolitika terén

- kinyilvánította a hadiállapotot;
- megszabta a háború alatti magatartást, a hadviselés céljait;
- a külpolitikai irányvonal egyöntetűségét biztosította;
- követeket küldött és fogadott.

C. A pénzügyek terén

- ellátta a közkincstár legfőbb felügyeletét;
- kezelte és megállapította az adókat és a közkiadásokat (a III. századtól a *quaestorok* az államkincstárhoz csak a *Senatus* beleegyezésével nyúlhattak hozzá).

D. Vallási téren

- az uralkodó kultusz felügyelete volt a feladata, eldöntötte mikor és milyen szertartásokat kell elvégezni.

a köztársaság fénykori „alkotmánya” *magistratusok*

A tisztviselői rendszer fokozatos kialakulása hosszú idő alatt ment végbe

Csoportosíthatók, pl.:

A.

- *Magistratus maiores* = *potestas és imperium*
a *comitia centuriata* választotta őket
- *Magistratus minores* = *potestas*
a *comitia tributa* választotta őket

B.

- rendes tisztségviselők (*consul, praetor, aedilis, quaestor, censor*); és
- rendkívüli *magistratusok* (*dictator, magister equitum, tribuni militum, triumviri agris dandis, decemviri legibus scribundis*).

magistratusok (2)

A rendes *magistratusok* jellemzői

- a népgyűlés (*comitia centuriata* vagy *tributa*) választotta és erősítette (*comitia curiata*) meg őket;
- a *collegialitas*: többen, egyenlő hatalommal rendelkezve látták el ugyanazt a feladatot, megvétózhatták hivatalnoktársuk intézkedéseit (*ius intercessionis*);
- az *annualitas*: a feladatok ellátására egy meghatározott időre (általában egy évre) választották őket;
- felelősek voltak cselekedeteikért: különösen a köz- vagy magánérdek megsértése esetén (a *ensorok* és az *imperiummal* rendelkező *magistratusok* csak hivatali idejük letelte után voltak felelősségre vonhatók);
- ingyenesen látták el feladatukat;
- hatalmuk korlátozott volt a *collegialitas* révén és pontosan megszabott feladatkörük alapján.

potestas

Minden tisztviselőnek biztosított **hatalmi kör**, amelynek tartalma a következő volt:

- *ius contionem habendi*, vagyis a formátlan népgyűlések összehívásának joga;
- *ius agendi cum patribus*, vagyis a *Senatus* összehívásának és ülései vezetésének joga;
- *ius edicendi*, vagyis hirdetményt tehetett közzé a *Forumon*, amelyben meghirdette, hogy hivatalában hogyan fog eljárni (*edictum*);
- pénzbírság kiszabásának lehetősége;
- *ius auspiciorum* - isteni jóslatok kérése;
- *ius intercedendi* – hivatalnoki *veto*.

imperium

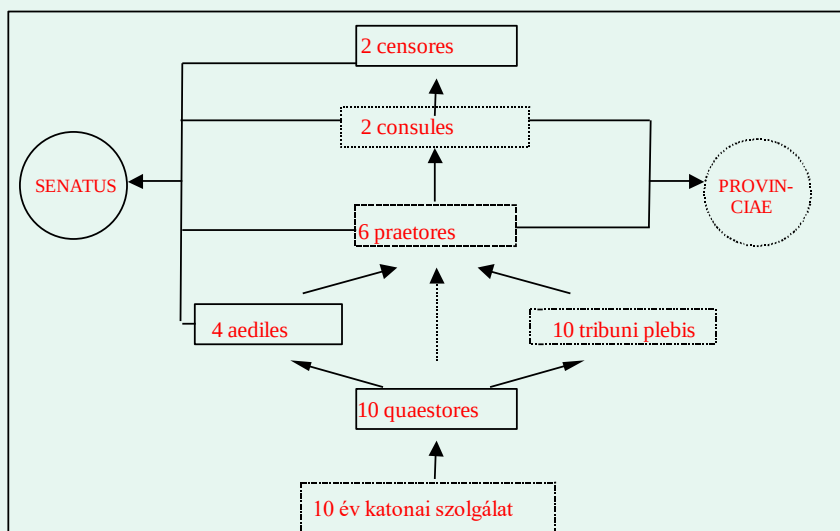
Az *imperium* a király eredeti hatalmából vezethető le. (De a köztársaság korában már jóval korlátozottabb volt.)

Az *imperiumon* belül megkülönböztetendő:

- *imperium militiae*, ami **Város határain kívül** gyakorolható hatalom volt, s nem csak háború idején, hanem az alávetett népekkel szemben is élhetett vele a tisztviselő; ez a hatalom nem volt korlátozva.
(A Városon belül csak a diadalmenetek idején érvényesült, vagy a *Senatus* által jóváhagyott *dictator* gyakorolhatta.)
- *imperium domi*, vagyis a **Város határain belül** gyakorolt hatalom, (melynek korlátai a *provocatio ad populum* lehetősége és más *magistratusok intercessiója* voltak)
 - *iurisdictio* – az igazságszolgáltatás „felügyelete”
 - *ius coertitionis* – „nyomozati” és kényszerintézkedési jog
 - *ius agendi cum populo vel plebe*
 - *ius agendi cum patribus*

a magistratusok hatalmának korlátai

- a hivatali év végén a *Senatusban* megítélték működésüket és hatáskörük túllépéséért, vagy elkövetett bűncselekményeikért felelősségre vonhatták őket;
- a *collegialitas* elve alapján már közös tevékenységük révén is ellenőrzés alatt álltak (*intercessio*);
- tilos volt a tisztségek halmozása és meghosszabbítása, közvetlen ismétlése (előbb 10 év, majd legalább 2 év szünet) - később ezt az elvet gyakran áttörték;
- a *magistratusok* egymás között **bizonyos hierarchiát** alakítottak ki, amely szerint az *imperium maius* megelőzte az *imperium minus*, az általános értelemben vett *imperium a potestast*, a *potestas maior a potestas minor*;
- a **néptribunus beleszólási jogán** keresztül kiegészítőleg érvényesült a *plebs* védelmének az elve is (*intercessio tribunicia*).

A senatori-hivatalnoki karrierút a Kr.e. 2. század végén

consul

Kr.e. 367-től kezdve már bizonyosan a *consul*okat (2) tekinthetjük a legmagasabb rangú rendes *magistratus*nak.

A *consul*ok ún. *imperium maius*sal rendelkeztek, és ezért valamennyi *magistratus* intézkedésével szemben *intercessiós* joguk volt.

Hatalmuk eleinte mindenre kiterjedt, de az újabb, a segítségükre teremtett tisztségek létrejöttével az idők folyamán mentesültek sok korábbi feladattól.

Mindvégig megtartották

- bel- és külpolitikai irányító szerepüket,
- a legfelső rendészeti jogosítványokat,
- a legmagasabb katonai parancsnoki tisztséget.

Az igazságszolgáltatás felügyelete alól a *praetor*ok megjelenése mentesítette őket, mégis megőriztek egy rendkívüli, a magánjogi ügyekben „önkéntesnek” nevezett igazságszolgáltatási hatalmat (*iurisdictio voluntaria*).

praetor

A *praetor* elnevezés régi eredetű

Kr.e. 367-től azonban ismét alkalmazták a rendes igazságszolgáltatás legfőbb felügyelőjének megjelölésére (*praetor [urbanus]*)

ún. *imperium minussal* bírt, de az alkotmányos szokások szerint helyettesíthette a *consulokat*, ha azok a Városon kívül tartózkodtak.

Tíz napnál hosszabb időre nem hagyhatta el Rómát.

Kr.e. 242-ben egy második *praetor* megválasztására is sor került. Ettől kezdve a régebbi hivatal a *praetor urbanus*, az újabb a *praetor peregrinus* megjelölést kapta.

Előbbi a római polgárok, utóbbi a polgárok és idegenek, illetve az idegenek egymás közötti **peres ügyeiért** volt felelős.

A *praetorok* tisztsége elsősorban a jogrendszer alakításában betöltött szerepük miatt volt fontos.

dictator

Imperiummal rendelkezett - rendkívüli *magistratusként*

(Külső vagy belső válsághelyzetben az egyik *consul* a *Senatussal* egyeztetve, de a népgyűlés véleményének kikérése nélkül *dictator*t nevezhetett ki.)

Kinevezésétől fogva minden rendes *magistratus* fölött állt, és a Városon belül is ugyanazokkal a jogokkal rendelkezett, mint egy hadvezér a falakon kívül.

Döntései ellen nem lehetett a népgyűléshez folyamodni, és nem érvényesült ellene az *intecessió*s jog sem.

Hogy ne válhasson egyeduralkodóvá, a *dictatura* kettős értelemben is korlátozott volt:

- a nyári hadjáratok igényeinek megfelelően csak hat hónapra szólt a kinevezés és
- köteles volt, mint *collega minort*, egy lovas-parancsnokot (*magister equitum*) maga mellé venni.

censor

Rendes, de nem mindig betöltött *magistratura*:

a hagyományok szerint már 443-tól, a valóságban azonban csak valószínűleg Kr.e. 366-tól létezett.

Feladatuk az ötévenkénti *census* lebonyolítása volt, amelynek során osztályokba (*classes*) és kerületekbe (*tribus*) osztották a polgárságot, valamint ellenőrizték az egyes családfők és a családhoz tartozó személyek hadrafoghatóságát.

Ekkor állapították meg az adókötelezettségeket és vizsgálták meg, hogy a családfők az ősök erkölcsének (*mores maiorum*) megfelelően élnek-e.

Akire rábizonyult ennek ellenkezője, azt kizárhatták a *senatorok* vagy a lovagok közül, vagy fenyítést kaphatott (*regimen morum*).

Nagyjából Kr.e. 312 óta a *censorok* feladatává vált a *senatorok* kinevezése (*lectio senatus*) is (*plebiscitum Ovinium*).

censor (2)

Ők állították össze az állami költségvetést, ők kötöttek szerződéseket az állam nevében az adóbérlőkkel, az állami beruházásokat végző vállalkozókkal és az állami földek bérlőivel.

Nem rendelkeztek *imperiummal*, de a szokás szerint nem lehetett tevékenységükkel szemben *intercessiót* alkalmazni.

(A népgyűlés öt évente, legfeljebb 18 hónapra választotta őket. Mikor nem voltak *censorok*, feladataikat a *consulok* látták el.)

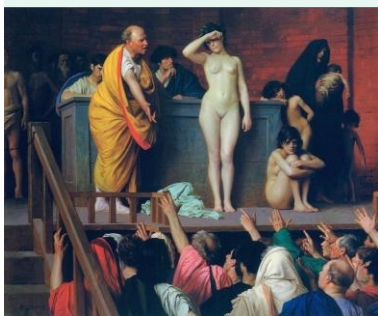

aedilis curulis

Szintén Kr.e. 367 táján kezdték el választani az *aedilis curulis*-nak nevezett tisztség viselőit is. A két *magistratus* a piacok felügyeletével volt megbízva.

Rendőri hatalmuk (az utcákon a közforgalom zavartalanságának biztosítása) és korlátozott igazságszolgáltatási feladatuk (piaci viták elintézése) is volt.

Fontos feladatuk volt a közösség gabonával való ellátása és a játékok rendezése.

Gondoskodtak a törvénykezési szünetek betartatásáról, a boltok nyitva, ill. zárva tartásáról.

Bizonyos perekben vádlóként léphettek fel – pl. a földnagyságot korlátozó rendelkezések megszegőivel szemben.

quaestor

A *quaestorok*, az állami kincstár kezelői eleinte valószínűleg a legfőbb *magistratus* által kinevezett segédhivatalnokok voltak.

Kr.e. 447-től a népgyűlés választotta őket.

(Számuk eleinte kettő, majd négy, 267 óta nyolc – a provinciákba is küldve.)

Ők őrizték a Saturnus templomban lévő államkincstár (*aerarium*) kulcsait, tehát a ki-, ill. a befizetéseket csak rajtuk keresztül lehetett teljesíteni.

Csak a *consulok* utasíthatták önállóan a *quaestorokat* kifizetések teljesítésére.

(Minden más *magistratus* csak a *Senatus* engedélyével és az engedélyezett mértékben rendelkezhetett velük.)

Városi *quaestor* – hadi *quaestor*
tabulae publicae

a köztársaság fénykori „alkotmánya” népgyűlések

Comitia curiata

- döntéshozó jogkör nélkül maradt
- de: *lex curiata de imperio* elfogadása
- de: vallási szerep = *comitia calata*

Comitia centuriata

- a *magistratusok* **választása** (*consul, praetor, censor*);
- *magistratusi* felhívásra **törvényhozás** (*rogatio*);
- **ítélkezés** főbenjáró büntetéssel járó bűncselekmények esetén (*provocatio ad populum*).
(193 *centuria* → 373 *centuria*)

népgyűlések (2)

Comitia tributa (területi alapon összehívva - 35 *tribus*)

- a *magistratus minores* és a *tribuni militum* választása;
- bizonyos hatáskörébe tartozó törvények (*leges tributae*) megszavazása;
- a bírászkodás, amikor az *aedilis curulis* vagy a *pontifex maximus* ítélete ellen ide nyújtottak be *provocatiót*;
- egyes vallási funkciók ellátása.

Concilium plebis tributa

- a *plebeius* „*magistratusok*” (*tribunus* és *aedilis plebis*) választása;
- a néptribunus által kezdeményezett határozatok (***plebiscita***) megszavazása;
- a bírászkodás bizonyos pénzbüntetéssel fenyegetett bűncselekmények tekintetében.

A törvények (*leges*) és a néphatározatok (***plebiscita***) egyenrangúsítása (Kr.e. 287/286.) után a források gyakran összemosták ezt a gyűlést a *comitium tributummal*.

népgyűlések (3)

Feladatukat tekintve kétféle összejövétel volt:

- Voltak olyan népi gyűlések, melyeket tanácskozási céllal bármely *magistratus* egybehívhatott, és arra szolgált, hogy rendeleteket tegyenek közzé vagy törvényjavaslatokat vitassanak meg (*contio* – *ius contionem habendi*).
Ezek a gyűlések ki lehetett tapogatni a köz véleményét az egyes javaslatokkal kapcsolatban. Ugyanakkor kerülték a rómaiak a tisztviselőjelöltekről folytatott vitát, mert ez nem volt összeegyeztethető a tisztességgel.
- A gyűlések másik fajtáját döntéshozói gyűlésnek nevezhetjük (*comitium*), amelyeket csak *imperiummal* rendelkezők hívhattak egybe, és amelyek a tisztségek betöltéséről, ill. a törvényjavaslatokról döntöttek.
Kr.e. 131. óta mindkét kérdésben titkosan szavaztak.

Polübiosz a köztársaságról (Kr.e. II. sz.)

A római köztársaság alkotmánya fénykorában három alapelvet testesített meg szerencsés ötvözetben:

- a monarchikus alapelv a *magistratusok* hatalmában,
- az arisztokratikus alapelv a *Senatus* szerepében,
- a demokratikus alapelv a népgyűlések tevékenységében nyilvánult meg.

A köztársaság államrendszere a *Senatus* által képviselt *populus* kormányzata volt.

Kr.e. 218

Kr.e. 100

Kr.e. 1.

a köztársaság válsága (Kr.e. II. század 2. felétől)

- A köztársaság belső válsága összefüggött a római állam külső sikereivel. A római uralom kiterjesztése egészen a Kr.e. II. századig stabilizáló hatással volt a köztársaság társadalmára és államszervezetére. Ezen időtől kezdve azonban egyre inkább hátrányos hatások jelentkezték.
- Stabilizáló hatás: a *plebeiusok* olyan lehetőségekhez jutottak, amelyek kielégítették ambícióikat és az állami életet veszélyeztető belső harc egy időre jelentőségét veszítette.
- Hátrányok: a háborúban meggazdagodott felső rétegek egyre nagyobb gazdagsága és befolyása; a mezőgazdasági termelés súlypontjának a nagybirtokokra való áthelyeződése és ezzel együtt a kisparasztság proletarizálódása.
- Ez erkölcsi változásokat is eredményezett, amelyek megsemmisítették azokat az alapokat, amelyekre a paraszti állam berendezkedése épült.
- A polgárok között társadalmi ellentétek alakultak ki, melyek megoldási kísérletei csekély kivételtől eltekintve mind kudarcra voltak ítélve. A Kr.e. II. század végére egyéb súlyos társadalmi problémák, az egyre szaporodó rabszolga felkelések és a szövetségesek polgárjogával kapcsolatos problémák is felmerültek.

a köztársaság válsága (2)

- A végrehajtó szervek rendszere egyre inkább nyilvánvalóan elégtelenné vált a megnőtt római állam irányításával-igazgatásával kapcsolatos feladatok ellátására annak ellenére, hogy a tisztségviselők száma növekedett;
- A *magistraturákkal* kapcsolatos garanciális szabályok a hatékony működés és a szükséges reformok akadályáivá váltak;
- A *comitiák* szerepének megnövekedése a hivatali kar választásában, valamint a *plebs* tisztségviselőinek demagógiára hajló tevékenysége fokozatosan bénította meg a *res publica* szervezetrendszerét;
- A *Senatus* jogkörének formális bővülését ellentételezte, hogy végleg elveszítette a népgyűlések feletti hatalmát;
- A meghódított területek növekedésével azok igazgatásában is újszerű feladatok és újabb nehézségek merültek fel.

a magistratusok

- A gazdag nemesi rétegből (*nobilitas*) rekrutálódó hivatalviselők egyre kevésbé tudtak megküzdeni a megszaporodott feladatokkal.
- A hivatalviseléssel kapcsolatos alkotmányjogi korlátok, a *collegialitas* és az *annualitas*, valamint a néptribunusok kiterjedt *intercessiós* jogosítványa miatt azonban nem lehetett átfogó közigazgatási reformokat megvalósítani.
- A *magistratusok* hivatalviselésével (*lex Villia annalis*), és az alsó korhatárral kapcsolatos törvények sem a tisztviselők hatalmának erősítése, hanem inkább korlátozása irányába hatottak.
- A hivatali idő indokolt esetben ugyan meghosszabbítható volt (*prorogatio*), ennek azonban szigorú feltételei voltak.

a *Senatus*

- A hivatalnoki nemesség érdekeinek képviselőjévé vált. Tagjait a *nobilitas*ból származó *censores*ok válogatták ki.
- A *Senatus* megőrizte szokásjogilag igen tágan meghatározott, pontosan nem rögzített feladatkörét
 - a *magistratus*ok ellenőrzését, valamint
 - a külügyekben és
 - az állami pénzügyekben való döntési jogosítványokat.
- A Gracchusok (Kr.e. 133-123) óta tovább bővültek a *Senatus* hatalmi lehetőségei. Ekkortól kapta meg azt a hatalmi eszközt, amelyet mai elnevezéssel a *szükségállapot* kihirdetésének nevezhetnénk. A *senatusconsultum ultimum* kihirdetésével a *Senatus* felhatalmazta a *consulokat*, hogy mindent megtegyenek, ami a köz érdekében áll. Ezzel a *consulok* olyan rendkívüli hatalmat kaptak, amellyel korábban csak a *dictatorok* rendelkeztek.
- A *Senatus* bírói feladatai is bővültek, tagjai büntetőbíróságok esküdtbíráiként is tevékenykedtek. Először Kr.e. 150 körül a *magistratus*ok hivatali visszaélései körében, majd fokozatosan egyre több bűncselekménnyel kapcsolatban.
- A testület hatalmi befolyását csökkentette, hogy a Gracchusok korában végleg elveszítette a népgyűlés feletti hatalmát.

a népgyűlések

- A *comitiák* és *concilium plebis* nemcsak megőrizték hatáskörüket a törvényhozás, a hivatalnokválasztások és a büntetőbíráskodás körében, hanem **növekedett is politikai jelentőségük** azáltal, hogy a törvényhozás jelentősége megnőtt ebben a korban. Ez is a válság jele volt.
- Ez a demagóg hangulatkeltés és a szavazatok megvásárlásának időszaka. A titkos szavazás bevezetése, amivel ezeket a káros jelenségeket megakarták szüntetni (Kr.e. 139. *lex Gabinia*), nem hozta meg a várt eredményt.
- A Kr.e. II. század utolsó harmadában azonban olyan politikusok is szerepet kaptak, akik a *Senatus* ellen használták ki a *comitiák* politikai hatalmát. Ezzel a nép, illetve a népgyűlésen megjelenő városi *proletariatus* önálló hatalmi tényezővé vált a politikusok kezében.
- Ekkortól két hatalmi csoport
 - a néppártiak (*populares*) és
 - a *Senatus*-pártiak (*optimates*) szembenállása határozta meg hosszú ideig Róma közéletét.

Ez a konfliktus a köztársasági alkotmány fokozatos elhalását vetítette előre.

az egyeduradalomba való átmenet (a köztársaság utolsó százada)

- A köztársasági alkotmány alapintézményei tehát egyre inkább alkalmatlanokká váltak a hódítások révén megnőtt birodalom kormányzására;
- A *Senatus* tekintélye egyre csökkent, és egyre kevésbé volt képes az egész közösség érdekeit szolgálni;
- A *magistratusok* és *promagistratusok* – a reformkísérletek ellenére – mind kevésbé voltak képesek ellátni feladataikat a régi alkotmányos keretek között;
- A hivatásossá váló **hadsereg** a közösség érdekeivel szemben egyre inkább saját és parancsnokai érdekeit tekintette elsődlegesnek;
- A népgyűlések fokozatosan elveszítették autonómiájukat és hatalmi jogosítványait;
- A válság évtizedei egyre inkább egy más hatalmi forma, az **egyeduradalom** alkalmasságát bizonyították az állam többirányú problémáinak megoldására.

a hivatásos hadsereg

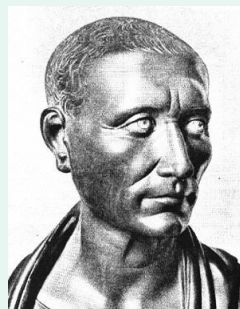

- A válságtényezők és azok negatív következményei először a Gracchusok (Kr. e. 133-132 és 123) alatt jelentkeztek robbanásszerűen. A római parasztok nagy része a hosszú háborúk folyamán teljesen elszegényedett.
- Kiút:
 - a Gracchusok által kezdeményezett letelepítési politika;
 - Marius azon kezdeményezése, hogy nincstelen *proletariusokból* egy hivatásos hadsereget állított fel. A katonák szolgálatuk idején **zsoldot**, szolgálatuk leteltével **pénzt** és földet kaptak.
- A provinciák léte és védelme egyrészt megkövetelte ezen hadsereg fenntartását, másrészt azonban az új területekről származó bevételek lehetővé is tették az ilyen jellegű hadsereg fenntartását.
- A hivatásos hadseregnek nagy szerepe volt a monarchia létrejöttében. A *provinciák* kialakulásának tulajdonképpen egyenes következménye volt (hosszú küzdelem után) a monarchikus államszervezet létrejötte.

- Az egyeduralkodó kialakulását meggyorsították a késő köztársaságkori hadvezéreknek adott kivételes jogosítványok.
- A hosszú évekre biztosított helytartói tisztség egyes provinciákban előfutára volt a későbbi császári hatalomnak.
- A helytartók egységesen gyakorolták a provinciákban a katonai és polgári hatalmat, nem voltak társaik és több éven át teljesítették megbízatásaikat.
- A rájuk bízott katonai erő a hatalmi harcok eszközévé vált egyes politikusok kezében.
- A legiók katonáinak majdnem mindegy volt, hogy melyik politikai párt (a *populares* vagy *optimates*) érdekében vetik őket harcba, mindaddig míg zsoldjukat megkapták, és nagy jutalmakat ígértek nekik.

az egyeduralkodó felé

- A birodalomról vált városállam kormányzásának igénye is azt ösztönözte, hogy egy ember kezébe kell letenni a hatalmat.
- A birodalmi egység megőrzése a több oldalról jelentkező önállósági törekvésekkel szemben is egységes érdekeket és egységes politikai irányvonalat kívánt meg.

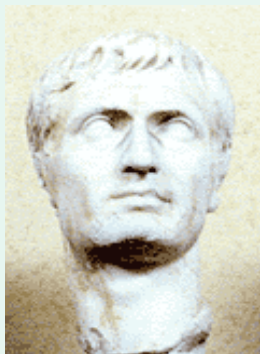

reformkísérletek

Gyakori alkotmányos reformok:

az egyéni- és csoportérdekek könnyedén átléptek az évszázados hagyományokon.

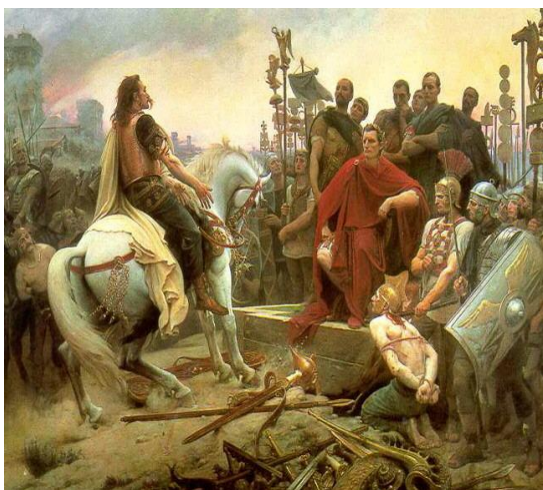
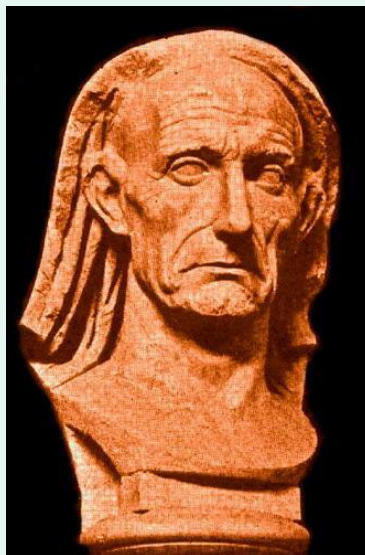
Pl. Sulla alkotmányos intézkedései nagyban érintették a *magistratusok* hatalmát:

- Korlátozta a néptribunusok hatalmát, megkurtította az *intercessio*, valamint a sérelmet szenvedett *plebeiusok* érdekében való fellépés lehetőségét, és újra előírta, hogy a *tribunusi* törvényjavaslatokat a *Senatus*nak jóvá kell hagynia;
- Megemelte bizonyos *magistratusok* számát.
- Ismét szabályozta a hivatali pályafutás (*cursus honorum*) életkori szabályait, előírva, hogy a *consuli* tisztség ismételt betöltése előtt legalább tíz évnek kell eltelnie;
- Éles különbséget tett, a kormányzási és katonai feladatok között.
consulok: a város életének igazgatása
proconsulok: a katonai hatalom

reformkísérletek (2)

- Caesar Kr.e. 49-ben létrejött egyeduralkodó szintén a korábbi alkotmányos normák teljes háttérbe szorításáról tanúskodott:
 - *dictator* lett korlátlan időre,
 - társ nélküli *consul*,
 - felruházva a *censori*,
 - a *pontifex maximus*i hatalommal,
 - élete végéig szóló *tribunusi* sérthetetlenséggel és hatalommal,
 - szabadon rendelkezett az állami kasszával és *imperium maius*a révén a hadsereggel.
- 900 főre emelte *senatorok* számát, s elsősorban barátait és politikájának követőit (provinciai lovagok) véve fel a testületbe.
- Uralma alatt a *Senatus* pusztán tanácskozó szervvé vált, tanácsadó szerepét elvesztette.

monarchia

A Kr.e. I. század polgárháborúktól véres évtizedei, az ismert

válságjelenségek egyértelművé tették, hogy egy birodalom nem kormányozható az eddigi keretekben:

EGY KÉZBE kellett összpontosulnia a hatalomnak.

kronológiák

	<u>Társadalom</u>	<u>Állam</u>	<u>Jogfejlődés</u>
? - kb. Kr.e. IV. sz. eleje	Quiritár civilizáció patriarchális rabszolgaság	Archaikus állam, köztársaság kialakulása	Archaikus jog
Kr.e. IV. sz. második fele – I. sz. vége	Nagyüzemi rabszolgaság	Köztársaság	Preklasszikus jog
Kr.u. I. sz. - Kru. III. sz.		Principátus	Klasszikus jog
Kr.u IV. sz. eleje -	Átmenet a feudalizmusba	Dominátus	Posztklasszikus jog

átmenet a köztársasági államrendbe (Kr.e. V. század eleje - Kr.e. 367 vagy 287) - összefoglalás -

- Valószínűleg **több nemzedéken át tartó alkotmány- és szervezet-átalakulási folyamat**, melyet egy szűk *patriciusi* réteg uralma jellemzett;
- A közélet lassú, **tapogatózó átalakítása**, megőrizve a királykor azon hagyományait, amelyek nem jártak egyeduralkodói törekvésekkel;
- Egy új politikai erő, az eddig közéleten kívül rekedt királyi ***cliensi réteg*** benyomulása a közéletbe, melyet tagjai katonai jelentősége tett elodázhatatlanná - a ***plebs*** hatalmi tényezővé vált;
- A ***Senatus erőfölénye***, a végrehajtó szervekkel kapcsolatos kísérletek teljes alárendelése ezen szerv akaratának;
- Szükségmegoldások, **kompromisszumok** és új hatalmi formák kikísérletezése a társadalmi rétegek közötti küzdelemben.
(pl. XII táblás törvények - Kr.e. 449-ben *lex*)

leges duodecim tabularum

okok:

a *plebs* tagjai magánjogilag
sokáig másodrendű
polgárok voltak

jogbizonytalanság

(titkos, íratlan jog a *pontifexek*
kezében)

a *tribunus plebis* obstrukciója
(3. *secessio*)

decemviri legibus scribundis

politikai kompromisszum:

- a jog írásba foglalása
- (jogegyenlőség)

aequatio iuris

Célok:

- gátat szabni egy olyan *ius Quiritium* alkalmazásának, aminek létrejöttére a *plebs*nek semmilyen befolyása nem volt, s amely eredetileg nem vonatkozott tagjaira;
- megakadályozása annak, hogy a jogszabályok alkalmazása, illetve a jogi normák értelmezése kizárólag csak a *patriciusok* (*pontifexek*) önkényétől függjön, vagyis a **JOGBIZTONSÁG** elérése azáltal, hogy az érvényes jogot legalább a nép számára írásba foglalják; illetve azon szokásjogi szabályok elismeretése, amelyek a *plebeius-patricius* gazdasági kapcsolatokból az idők folyamán kinőttek.

a XII táblás törvény tartalma

jelle:

- A római **szokásjog** és
- a társadalmi-közjogi **kompromisszumok** eredményei magánjogi vonatkozásainak rögzítése
- régi szabályok rögzítése néhány újítással
- nem kodifikáció!!
 - nem törekszik teljességre
 - a **vitatott szabályok egyértelműsítése** a célja
 - az alapvető, tiszta szabályokat ismertnek veszi, azokkal nem foglalkozik
- magánjogi és eljárásjogi szabályok

a normák eredete:

- törzsi-szokásjogi normák
- szakrális eredetű normák
- legiszlatív (új) normák

jogi normák (*ius*) az ősi Rómában

- a belső béke megteremtésének legfontosabb eszköze a normák alkotása, a közösség együttéléséhez szükséges szabályok megteremtése volt ennek **több útja** lehetett:
 1. **közismert normák spontán közösségi kikényszerítése**
(az állam csak olyankor avatkozott be a szabályok megállapításába, ha a közismert szabály nem hatott kellően vagy teljesen hiányzott a szabály)
(törzsi szokásjogi normák 1.)
 2. **állami beavatkozás**
 - a. *iurisdictio* (király - *magistratus*)
 - választás különböző ismert normák közül
(törzsi-szokásjogi normák 2.)
 - antagonisztikus ellentét esetén
istenek segítségének kérése
(szakrális eredetű normák)
 - b. *legislatio*
új problémákra új normák alkotása
(legiszlatív normák)

1. törzsi-szokásjogi normák 2

- A kezdetektől a király feladata volt, hogy az ismert – sokszor egymással ütköző – „magukkal hozott” törzsi-nemzetségi szabályok közül **kiválasszon egyet**, ami az adott vita eldöntésénél alkalmazni kell.
- Ezen tevékenysége során a király tehát több közismert és lehetséges megoldási lehetőség, norma közül választott ki egyet és ezzel azt **a „rómaiak” szabályává tette**. A *pontifexek* testülete pedig „elraktározta” a kiválasztott normát.
- Ezután az azonos vagy **hasonló tárgyú vitákban ezt kellett alkalmazni**. Az adott megoldás szokásszerű, vissza-visszatérő alkalmazása elerőtlenítette az ezzel a szabállyal ellenkező normákat, átadta őket a feledésnek.
- Ezzel az „elfogadó-selejtező” tevékenységgel az államhatalom képviselője nagy szerepet vállalt **a szokásjog (*ius*) alakításában**.

törzsi-szokásjogi normák (példák)

A normák eredete a szankciók alapján ismerhető fel

– spontán kikényszerítésű normák

- tolvaj rabszolgával szemben (VIII.14)
- hamis tanúval szemben (VIII.23)
- megvesztegetett bíróval szemben (IX.3)

– közösségi *talio*val sújtott cselekmények

- ügyleti tanúskodást megtagadóval szemben (VIII.22)

– önhatalmat engedő és korlátozó normák

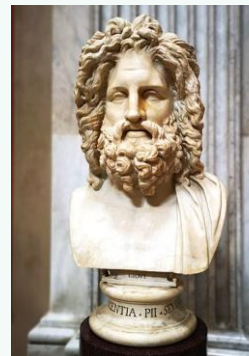
(az önhatalom családon belül és idegenekkel szemben korlátlan volt)

római polgárral szemben csak társadalmi ellenőrzés mellett volt alkalmazható

- éjjeli tolvaj megölése (VIII.12)
- tagcsönkítés (VIII.2)

2. szakrális eredetű normák

- A sokfelől jött, **sokféle életmódú közösségben** voltak olyan viták, melyek „elvi jellegű” döntést, **norma-kiválasztást** igényeltek olyan kérdésekben, mely mögött a közösség **különböző csoportjainak kollektív érdekei** húzódtak meg.
- A király **saját tekintélyén alapuló**, egyik csoport számára kedvező norma megállapítása ilyenkor a másik fél elégedetlenségét váltotta volna ki, ami **belső rend felborulásával** járhatott volna. A magánvita tehát olyan kérdést vetett fel, melynek eldöntésén **az egész közösség léte múlt**.
- Ilyen esetben a király **nem vállalta** egyedül az alkalmazandó szabály kijelölésének, kiválasztásának ódiumát, hanem **az istenek akaratára hivatkozva** jelölte ki a vita eldöntéséhez szükséges normát.

szakrális eredetű normák (2)

- Szakrális normát jelölt meg, az istenekre hivatkozott, mikor **iurisdictionis tevékenysége során** megmondta, hogy milyen szabálynak kell érvényesülnie az adott probléma megoldása során, van-e jogeszköz a konfliktus feloldására.
- Rómában tehát **szakrális jellegű** normák jelentek meg olyan kérdéskörökben, ahol **a közösség egyes rétegei közötti „emberi úton” kibékíthetetlen (ANTAGONISZTIKUS) társadalmi ellentétek** élét kellett elvenni.
- A király kiválasztásával – isteni segítséggel – szintén **„római” szabályokat** teremtett, amelyeket a későbbiek során követni kellett a közösség minden tagjának.

szakrális eredetű normák (példák)

Clienseket védő szabályok

„A patronus, ha cliensét becsapja,
átkozott legyen (*sacer esto*)”
(VIII.21)

Paraszt-pásztor ellentétek

- a ház védelme (VIII.10)
- nyomozás a házban (VIII.15/b)
- a vetés védelme (VIII.9)
- a vetés eléneklése (VIII.8/a)
- határkő védelme
- igavonó állat védelme

3. *legislatio*

- A frissen összeverődött és teljesen új körülmények közé került közösségben több olyan **vita-helyzet** is felmerülhetett, amely szükségessé tette **ÚJ eligazító normák** alkotását is, előbb a közösség, majd a király révén.
- Az új közösség együttélésében idővel olyan **új kérdések, új szükségletek** merültek fel, amelyekre nem voltak *iurisdictio* révén megjelölhető már ismert normák, szabályok. A közhatalom gyakorlóinak **új szabályokat, törvényeket** kellett teremteniük (*legislatio*).
- Az új normákat (*lex*) – sokszor más közösségek **mintáit követve** – ki kellett jelölni, meg kellett szövegezni, és ki kellett hirdetni. Mivel az új normák a közösség tagjaira vonatkoztak, ezért **meg kellett kérdezni a közösséget** a szabályok elfogadása felől.

legislatio (2)

- Kialakult az új szabályok megalkotásának egy bizonyos **szokásjogi rendje**.
 - A korai időkben a **Senatus tagjai** érdemileg, a katonák gyűlése pedig formailag részt vett a normák elfogadásában.
 - A despotikus királyság alatt a **legislatio** csak a **király joga** volt, saját felelősségére alkotott normákat a közösség számára. (*leges regiae*)
- A kihirdetésre azért volt szükség, hogy a **normák ismertté** váljanak.
- A törvények **szakrális megerősítésre** is szorultak, azért hogy mintegy természetfölötti erők pótolják a természetes megszokottság hiányát.

legislatio (példák)

- a *ius Quiritium* körében kötelező az **állami segítség** kérése
 - a **pereskedés kötelező szabályai** (I.)
 - az idézés szabályai (I.3)
 - a tárgyalás szabályai (I.9)
 - kimentési okok a megjelenés alól (II.2)
 - a **végrehajtás szabályai** (III.)
- az **önhatalom** közösségi kontroll alá helyezése
 - a fegyveres tolvaj megölése (VIII.13)
- **új legális szankciók - enyhítések**
 - tarifális büntetések (VIII.3)
 - különbségtétel szándék és véletlen között (VIII.24/a)
 - fiatalkor figyelembe vétele (VIII.14)
- **új szomszédjogi szabályok**
 - pl. úttal, mezsgyével, határon álló fával, áthulló gyümölccsel, vízvezetéssel kapcsolatban (VII.)
- **korábbi szabályok pontosítása**
 - méregkeverés (VIII.25)
- **újítások**
 - filius* háromszori eladása (IV.2/b)
 - válás szabályozása (IV.3)
 - gyámsági és gondnoksági esetek (V.7/c)

a *ius*-on túli normák az ősi Rómában

- ***IUS***: összetett magatartási normarendszer, amely mögött az állami kényszerhatalom áll = *ius Quiritium* - *ius civile*
- Társadalmi normaként érvényesültek a korai Rómában az istenek védelme alatt álló együttélési szabályok, a ***FAS*** szabályai is.

Általában áthághatatlan parancsokat közvetítettek, amelyek betartása az isteneknek tetsző volt („*fas est*”), illetve olyan tilalmakat fogalmaztak meg, amelyek megszegése az istenek sérelmét jelentették („*nefas est*”), és isteni („emberek által nem irányítható”) szankciót vontak maguk után.

- Szokásként érvényesültek továbbá azok a szabályok, melyeket ma erkölcsi, etikai normáknak neveznénk. A rómaiak ezeket a szabályokat a ***MOS*** körébe sorolták be. Az elődök szokásának, kívánságának (*mores maiorum*) betartását az ősök tisztelete és tekintélye segítette. Hallgatólagosan az egész közösség által elfogadott szabályok voltak ezek (pl. a családi belső viszonyok jogon túli szabályai tartoztak ide). A korai köztársaság korában a betartásukra való odafigyelés intézményesült, és a ***censorok*** feladatává vált.

az archaikus jog - a *pontifexek*

Pontifices – papi testület

- a világi jog hivatásos ismerői voltak
- a szakrális normák betartásának felügyelete volt a feladatuk
- emellett a világi jog emlékezetben tartása, **értelmezése** is
(a *magistratusok* tanácsadói voltak)
- szigorú formalizmus (*carmina*)
- ***responsumok*** magánszemélyeknek is
 - jogi ügylet helyes formája
 - jogi aktus érvényességének vizsgálata
- *libri pontificales* - titkos tudomány!!
decreta
responsa

a pontifexi interpretatio

INTERPRETATIO (jogértelmezés): logikai művelet

- a konkrét helyzet (**történeti tényállás**) alárendelése
- egy absztrakt jogszabálynak (**törvényi tényállás**)

nyelvtani értelmezés

rendszerintani értelmezés

logikai értelmezés

történeti értelmezés

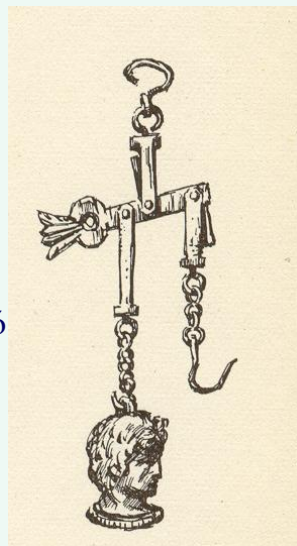
Analógia legis (törvényanalógia) = a jogszabályt olyan tényállásra alkalmazzuk, amely nem valósítja meg a jogszabály törvényi tényállási előfeltételeit, de ahhoz lényegesen (jogi lényeg - *eadem ratio*) hasonló.

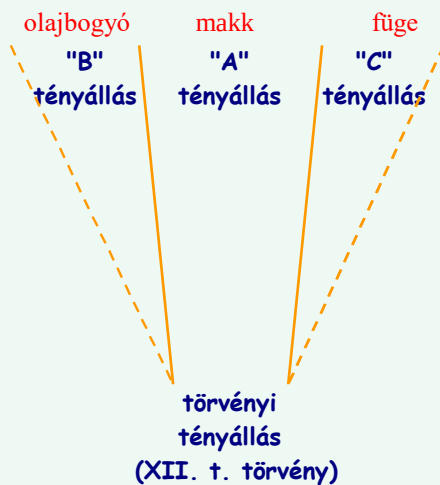
Tkp. új szabály létrehozása: IV. 2b; Gaius 1.132.

Analógia iuris (joganalógia) = nincs hasonló eset sem, a jogrend bizonyos vezérgondolatai alapján dönt a jogalkalmazó: jóhiszeműség, méltányosság, stb. alapján

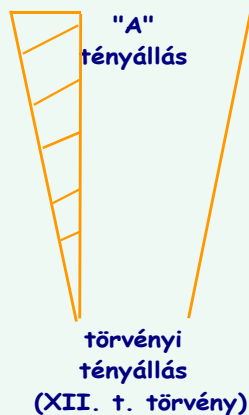
a nyelvtani interpretatio eredménye

1. **Megállapító értelmezés** = a törvényi tényállás megfelelően lefedi a történeti tényállást, a szabály minden további nélkül alkalmazható.
2. **Kiterjesztő értelmezés** = meglévő szabály elveinek alkalmazása újabb szabályozandó helyzetre (a szabály nyelvtani értelme szerint eredetileg oda nem tartozó esetre) - VII.10; VI.8.
3. **Megszorító értelmezés** = az eset a nyelvtani értelmezés szerint az adott szabály alá tartozna, de kiveszik onnan, valamilyen indokkal - IV.2b = Gaius 1, 132a; X.8.

Kiterjesztő értelmezés

„A XII t.t. biztosítja, hogy a más telkére áthulló makkot
össze szabad szedni.”

Megszorító értelmezés

„Aranyat se temessenek vele. De akinek fogai arannyal vannak
kapcsolva, ha azt vele elégetik, vagy eltemetik, az nem törvény-
sértő.”

analogia legis

A kiterjesztő értelmezéstől megkülönböztetendő az *analogia legis* (törvényanalógia)

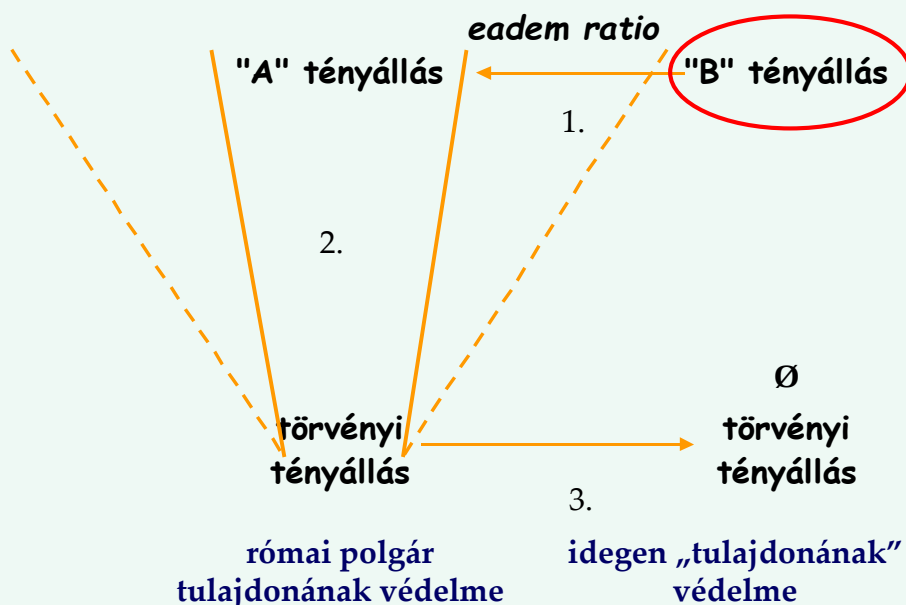
Alapelve: a megoldatlan eseteket (**joghézag**) hasonló ESETEK-RE vonatkozó jogszabályok figyelembevételével kell megoldani.

Három feltétele van az *analogia legis* alkalmazásának:

- a vizsgált esetre egyáltalán **ne legyen jogszabály** (joghézag);
- a vizsgált ESET és egy már szabályozott ESET **legalább egy** lényeges **elemében** valamilyen közösséget mutasson fel;
- a közös elemnek a törvényi tényállás **lényeges elemét** kell érintenie, amiben a jogalkotó állásfoglalásának lényege (*ratio*) fogalmazódik meg = *eadem ratio*

analogia legis - joghézag esetén

a *pontifexek* privilégiumának megtörése

A *pontifexek* = a jogszolgáltatás szakértő testülete, szükségesek voltak, mert

- a *iurisdictio*
- a *iudicatio* ellátói nem ismerték a jogot.

Vagyis más személyi kör rendelkezett a jogismerettel és a jogszolgáltatási jogkörrel!!

1. A XII táblás törvény már felfedte a titkok egy részét, a magánjog és eljárási szabályok nagy része ismertté vált
2. *Ius Flavianum* (Kr.e. 304) - Cnaeus Flavius közzé tette a perbeli mondókákat
3. Kr.e. III. sz. eleje: Tiberius Coruncanius, az első *plebeius pontifex maximus* nyilvánosan kezdte osztogatni jogi tanácsait, *responsumait*

A jog szabad, világi tudománnyá vált